

EUSKARA BATUAREN EGUNGO PREMIAK

Pello Salaburu

SARRERA

Jaun-andreok, egunon!

Bistan da euskararen oraingo egoera ez dela orain dela 25 urteko hura bera, zorionez. Gauzak aldatu dira, nik uste onerako, batez ere euskararen presentzia erakutsian geratu baita orain dela urte batzuk agertu ere egiten ez zen esparru eta eremu berrietan: prentsan, irratian, telebistan, hezkuntzan, literaturan... Horietan guztietan bere lekua, batzuetan handia eta beste batzuetan txikia, hartu du gure hizkuntzak. Bilzar hau bera ere, denen aurrean eta goi mailako instituzio baten gela nagusian egitea, erdi ixilpeka ibili beharrean, une honetan esaten ari naizen horren froga ederra dugu hain segur. Kontuan hartuz, gainera, Bilzarrean parte hartzen dutenen artean ez direla guti irakaskuntzan dabiltzanak. Egoera soziala eta politikoa alde batera utzirik, eta euskararen erabilerara mugaturik, orain dela 25 urte eztabaidagai gertatzen zena, Villasantek oroitarazi digun gisa han-hemenka iskanbila gogorrek sortarazten zituen hura, egun euskararen historia handi eta ixtorio koxkoraren kontua baizik ez da. Euskararen batasun idatziak bidea egin du, bide luzea eta zabala, eta idazleek oro badute orain segitzeko eredu formal bat, lehen ez zutena. Eredu hori osatzen segitu behar dugu orain, behar diren arazoak eztabaidatzen, zehazten eta azaltzen erabiltzaileei, hainbat puntu geratzen baita oraindik ere zalantzak sortzen dituenak. Horrenbestez, orain dela 25 urte proposatu zenaren eta harrezkero de facto egin denaren argian zehaztu beharko da zer den hemendik aitzinat egitea komeni den, zeozer egin behar baldin bada behintzat, hau ere baten batek eztabaidan jar bailezake. Nire ustez, eta horretan ez dut dudarik memoria historikoa gogoan izateaz gain ez baitut antiojorik behar izaten inguruko hizkuntzekin gertatzen dena ikusteko, hil ala bizikoa du euskarak batasuna, batasunak berak bakarrik euskararen etorkizuna segurtatzen ez badu ere. Baina batasunik gabe bai ezinezko izango zaiola gure hizkuntzari urte gehiegi bizirik irautea. Egun aprosa da gaur honetaz mintzatzeko, sona handiko urteurrena ospatzeaz gain, atzoko egunarekin ospatu baitzuten kataluniarrek Mare del Déu de l'Acadèmia izeneko eguna.

ABIAPUNTUAK

Mitxelenaren txostenak oraingo euskalkiak eta lehenagoko euskara batu hura bereizten ditu, azalari eta mamiari dagozkion arazoak, euskal hitzak eta “euskaldunduak”, garbitasuna eta zabarkeria hutsa, autore gailenen eta herri xehearen hizkuntza, euskaltzainburu ohiak ongi aski gogora ekarri digun gisa. Aipaturiko euskara batuaren azpiko filosofia horretatik hainbat abiapuntu gaur ere guztiz baliagarriak eta oinarrizkoak direla uste dudanez, zilegi bekit hemen haietako batzuk, gaurkotuak, bereziki aipatzea. Badira, bai, ukitu beharko liratekeen beste zenbait puntu, baina hemen erreferentzia nagusietara bakarrik mugatu nahi dut:

1. Gaur egun gure artean gero eta jende ikasi gehiago baldin bada ere, unibertsitate mailako ikasketak dituen jende gehiago dagoelako eta ikasketa hauek sarritan euskaraz burutuak izan direlako, badut uste proposatu behar den ereduak ezin duen atzendu erabiltzaileak ez direla ez hizkuntzalariak ez filologoak eta, anitzetan gainera, ez dutela aparteko kezkarik hizkuntzaren erabileraz. Hori dela eta, ereduak ulerterraza behar du izan, ulerterraza eta erabaki argiak dituen, edozeinek, erdi mailako kultura duen nornahik, bereganatzeko modukoak. Ikastola bateko edozein umek berehala harrapatzeko gisan emanak. Xinpletasunera jo behar dugu orain ere, Mitxelenak nahi zuen legez. Ez ditzagun aspaldi konponduak eta amaituak ziren ortografia arazo berri faltsuak berpiztu eta proposamen berriek ez dezatela gaizki ulertze eta nahaste-borrasterik sortu, eztabaida antzu eta alferretan erortzeko arriskua baitugu. Begira dezagun ingurura eta inguruko hizkuntzetatik ikas dezagun, ortografia arazoak guziz arbitrarioak direlako, ez baitu merezi gure artean mokoan ibiltzea eta indarrak horrela isurtzea. Eztabaidotan euskaldunok, euskaldun guztiok, baina batez ere gure hizkuntzaz ardura berezia dugunok, gara galtzaile ateratzen garen bakarrak. Hori da, hartara, lehenbiziko puntua: eredu xinplea eta ulerterraza behar dugu.

2. Ur garbiaren pareko prosa bultzatu behar da orain ere, batasunari dagokionez: inongo usainik, zaporerik eta kolorerik gabea, gure tradizio idatzian eta euskalkietan oinarritua. Baina aldi berean nazioartean egiten den prosan islatu behar duena. Beti ere, baldintza horien azpian, ahalik eta aberatsena. Puntu hau ezinbestekoa ikusten dut. Euskara, bere ñabardura guztiekin ere, den bezalakoa da, ez guk nahi genukeen modukoa. Gramatika batzordeak martxoan Iruñean egin zuen adierazpean ikusten den bezala, euskara ez du hizkuntzaren gramatika logikoak zehazten ez erakusten: “egitura hau honelakoa da, beraz beste hura halakoa izango da” delako horrek ez du balio, ez du lekurik hizkuntza kontuetan. Zer egingo dugu bada euskara ez bada nahiko genukeen bezain zehatza batzuetan, ez gustatuko litzaigukeen bezain egokia bestetan. Ez dezagun pentsa gure arbasoek umetan utzitako legeak eta arauak

besterik gabe alda ditzakegunik, esplikaziorik aurkitzen ez dugulakoan edo euskara den baino perfektuago eta osatuago bihurtu gura dugulakoan. Gure gainerik daude haiek. Gure gurasoek ahoz ahoko tradizioan pasatu digute mintzaira eta gure idazleek iturri ederrak utzi dizkigute mendeetan zehar. Badugu non edan eta non ikasi. Ez gaitezen hasi orain euskara azkeneko 15 urte honetakoa dela pentsatzen, azkeneko urte hauetan bakarrik egin izan dela euskaraz, nahiz egia den azkeneko urteetan inoiz baino gauza gehiago idatzi dela.

Eta puntu hau azpimarratu nahi dut euskararen sekulan ez bezalako eragina duten faktore berriak sortu zaizkigulako, agian behar bezala baloratuak izan ez direnak, erabilera batzuetara bakarrik mugatua zegoen hizkuntza hau noranahiko bihurtu nahi izan dugun bezain laster: bate-tik, euskaldun berrien kopurua ikaragarri hazi da eta haien iritziek pisu gaitza dute hizkuntzaren normalizazioan. Bestetik, idazten dugun guz-tiok euskal idazletzat dugu gure burua, baina aldi berean, konturatu gabe beharbada, euskal itzultzaileak gara maizkara. Beldur naiz orain euskal-dun bakoitzak bere kolkoan hizkuntzalari kokkor bat eramateaz gain, idazle bakoitzak itzultzailea ere ez ote daraman, ohargabeki gainera, bere soinean. Hura ozenki aitortzen da, baina bigarren hau, ordea, ez. Hala ere, euskaraz idazten diren milakako testu horietatik zenbat ez dira itzulpen zuzen edo zeharkakoaren kumeak? Zer eragin du horrek gure hizkuntzan, eskoletan umeak hazten ditugunean esaterako egunero transmititzen den hizkeran? Zein dira irakaskuntzan erabiltzen den erre-gistro horren ezaugarriak? Nola ari da aldatzen hizkuntza? Ba ote dugu horretaz inolako kontzientziarik? Hara bada hemen bigarren puntua: oi-narri dezagun gure ereduaren tradizio idatzian eta mintzatuan, ez gure bu-ruko asmakerietan.

3. Inoiz baino premia handiago bat ere erakutsian utzi nahi dut: hizkuntza eredu nazionala bultzatu behar dela uste dut, ez erregionala edo herrialde batekoa, nahiz eta euskaldun gehienak, kopuru aldetik, Gi-puzkoa-Bizkaietan bizi diren. Horrek esan nahi du batasuna euskalki guztiak kontuan hartuz egin behar dugula. Alde honetako euskalkietan bakarrik oinarritzen bagara batasun erregionala egiteko arrisku ikaraga-rria da, eta Iparraldearen eta Hegoaldearen arteko zuloa etengabe han-dituko da. Horra hor: batasun erregionalaren eta bitasun nazionalaren arteko kontraesana. Euskara euskal komunitate osoaren hizkuntza da, ez zati batena, eta hau kontuan hartzen ez bada jakinaren gainean ari gara hizkuntza aldatzen, espainieraz mintzo garenok, eta guk bakarrik, gure buruari hizkuntza gure erara moldatzeko halako eskubide berezia aitortuz.

Zertara eraman gaitzakeen honek ikusteko, eta horrela biltzarraren mamian sartzen naiz, adibide bat aipatuko dut: mendebaleko tradizio

txikian, azken urteotako tradizioaz ari naiz, ongi errotua da “ohizko” hitza, denok dakigunez. Gela honetan nork ez ote du erabili hitz hori noizbait? Zenbat aldiz ateratzen ote da idatzia edozein orritan? Berez hitz hori Iparraldekoa da eta haienganik ikasia dugu Hegoaldekoak, gure euskalkia aberastuz bide batez. Kontua da, ordea, guk “ohizko” esaten dugun bitartean haiek “ohiko” erabili izan dutela eta egun ere, egunero hizketan, ez dutela “ohizko” esaten, “ohiko” baizik. Beraz, noizbait gaizki ikasi genuen hitza da, norbaitek “z” soinu berria “ohiko” hitz zaharraren barnean txertatu ondoren gertatutakoa. Baina txarrena ez da hori: txarrena da orain haiek ari direla gugandik ikasten eta beti-beti erabili izan duten “ohiko” hori esan beharrean, “ohizko” hasi direla beren idazkietan onesten eta, gure eraginari esker, hizkera aldatzen. Aski adierazgarria da gertaera hau. Hizkuntza erregionalaren ispilua.

Ez da kontua hemen “ohizko”/“ohiko”rena, eta ez dut nik segurik auzi-mauzi bihurtuko hitz hori, ezin baitugu agian atzeko bidea hartu hain urrun joan ondoren. Txikikeria da, zinez. Baina ez dut ahaztu nahi, ordea, hizkuntzak txikikeriez eginak direla, bata bestearen gainean jartzen ditugun txikikeriez, baten bati negargura, malkoak erraz isurtzeko joera duenez gero, emaiten dioten huskeriez alegia. Aipatu dudak kasua da txikikeria horietako bat. Ez dezagun ahantz: hizkuntza eredu nazional batek informazioa behar du “ohizko” / “ohiko” bezalakoan artean aukerak egiteko ordua ailegatzen denean. Zorionez, gaur egun informazio iturri paregabea da *Orotariko Euskara Hiztegiak* eskaintzen diguna. Gure kexua zen lehen ez genuela informaziorik. Orain, hainbeste gostarik eskuartean dugularik, gaitzetsi, gutxietsi eta baztertu behar al dugu informazio hori guztia? Hauxe izango litzateke orduan hirugarren ezauzgarria: betiko tradizioan oinarrituriko hizkuntza nazional baten premia.

4. Euskaltzaindiak kontuan izan behar du euskararen erabiltzaileen mundua ere asko aldatu dela. Bere gomendio eta erabakien legitimazioa behar du horregatik, denon arteko eztabaida eta consensus zabal baten ondorioz bakarrik sor daitekeen legitimazioa. Jai du Euskaltzaindiak hemengo idazle ereduazkoenak, komunikabideek eta irakasleek, hark hartutako erabakiak bazterrean uzten badituzte. Legitimazioaren kontu honek badu, halarik ere, bere alde txarra: anitz jendeak, batez ere irakas-kuntza, argitaratzaile eta itzultzaileen mundukoak, erabakiak hartzeko eskatzen dio Euskaltzaindiari, baina erakunde honek ezin ditu erabakiak alegereki eta egun batetik bestera hartu, legitimazioa bilatu nahi badu aldi berean. Bere erritmoa behar du, emandako gomendioa zalantzan jarri nahi ez bada. Euskaltzaindia gizartearen atzetik doala diote batzuek. Baina erakundea sakralizatu nahi ez badugu, eta ez dut uste batere ona den gauzak sakralizatu eta ukiezin bihurtzea “Euskaltzaindia dixit” bezalako batekin arazoak konponduz, nahitanahiez joan beharko du mantxo-mantxo.

Ez sakralizatzea ordea gauza bat da, baina edozein taldek edo edozein gizakumek hizkuntzari buruz izan dezakeen iritziari Euskaltzaindiak erakuts dezakeenari adinako pisua ematea zeharo bestelakoa. Euskarak, biziko bada, erreferentzia puntu bat behar du, bat bakarra, eta gauzak diren bezala Euskaltzaindia da hori, onerako nahiz txarrerako. Erakunde hau da Euskal Herri osoan adostasunik gehien eskuratzen duena. Nori berea eman behar zaio orduan. Berea da esaterako, eta beste adibide bat jarriko dut, legeak aitortzen dion erantzukizuna telebistako euskararen kontrolean. Bete ezin duen kontrola, bide batez, bete dezan eskatu ere ez baitzaio egiten. Eta kontrola ez da, ez pentsa, aholkua ematea. Herri hau inork ere kasurik egiten ez dien aholkulariez betea da. Hizkuntza kontrolak esan nahi du begiratze hori bere gain duenak eragotz dezakeela, adibidez, programa bat ematea. Baina beldur naiz hori amets txarra baizik ez ote den. Nahiz eta Katalunian halaxe gertatzen den. Euskal Herrian, ordea, hizkuntza kontuetan denok dugu zeresana eta, ikusten denez, Euskaltzaindiak ez du eguneroko ihardueran programa honen edo atal haren arduradunak edo atzo goizean sartutako esatariak baino zeregin handiagorik.

Dena dela, egia bada Euskaltzaindiak legitimazioa behar duela, egia da ere Euskaltzaindia ezin dela presio taldeen mende egon. Eta presio taldeak beti izan ditu erakunde honek: berak harturiko erabakiren bat norbaiten gogoko izan ez denean, ez zaizkio falta izan Euskaltzaindiari lasterka eta tarrapatata sinadurak bildu eta erabakia alda dezan eskatu izan diotenak. Anitzetan publikoki gainera. Ez dut uste batera hori den biderik egokiena. Hasteko, denok dakigun bezala, ez baita zaila sinadurak biltzea, batek baino gehiagok zer sinatzen duen ere ongi ez dakiela gainera. Bigarrenik, beti badirelako bideak eta moduak Euskaltzaindiari zerbait gaizki egin duela zuzenean adierazteko.

Ororen gainera, halaz guztiz, nik uste guztiz mesedegarria eta komenigarria dela gauza bat kontuan izatea: euskararen eta euskaldunon mesederako ona da erreferentzia puntu bat, eta bat bakarra, izatea.

Eztabaida dezagun, eska diezaiogun harturiko erabakiak arrazoituak eta egokiak izan daitezela, baina behin hartu ondoren errespetatu ditza- gun, jakinaren ganean batzuetan hanka sartzeko eskubidea ere baduela. Ez gaitezen oiloak bezala pikuka hasi, eztabaida petal alferren hitz jarioan galduak. Bestela, ez gaude hizkuntzaren batasunaren alde, baizik nork bere aldetik eta bere kontura, ustez arrazoirik handienak bere jakiturian enbortu direla, hobekien erabaki lezakeen batasunaren alde, une honetan ez baita, edo ez baitut ikusten nik behintzat, Euskaltzaindia ordezkia dezakeenik. Zer gertatuko zen Euskaltzaindiak bere garaian etorri zitzaizkion eskariei kasu egin izan balie eta ortografiatik h-a, behin eta berriz eskatu zitzaion gisa, kendu izan balu? Laugarren puntuak, bada,

hauxe eskatuko liguke: Euskaltzaindiak legitimazio bideak aurki ditzala, baina besteek errespeta ditzatela erabakiak.

5. Ereduak ez ditu euskararen erregistro guztiak agortu behar. Euskara batuak oso esparru berezia eta mugatua du, nahiko ongi zedarritua: irakaskuntza, administrazio hizkera eta komunikabideak, neurri handi batean bederen. Oraingoz euskara idatziaz ari gara. Komeni da, eta Euskaltzaindiak bere aurrean duen erronka du hori, ahoskeraz ere ereduak proposatzea. Baina erregistro batean bakarrik erabiltzeko. Herri hizkeran ez da batasunik behar, ez dakit ona den batasunik izatea ere, horrek ematen baitizkio hizkuntzari hain berezkoak dituen bizitasun eta ñabardurak. Hizkuntza jasoaz bakarrik ari gara hemen: testuetan erabiltzen den hizkuntzaz, eskolak ematean erabiltzen denaz, telebista edo irratiko esatariari eska dakiokenaz. Gizon edo andre ikasi bati exigitu behar zaionaz. Horretarako batez ere behar dugu euskararen batasuna.

Horrenbestez, hizkuntzaren batasunaren eredia eskaintzean, aipatu puntu horiek izan daitezke, agian, ematen diren pausuak ematen direla, oinarrian betiere kontuan izan beharko litzuzkeenak Euskaltzaindiak:

- a) ereduak ulerterraza behar du izan
- b) tradizio idatzian eta ahozkoan oinarritua behar du izan
- c) hizkuntza nazionalaren, eta ez erregional baten, ezaugarriak dituen
- d) erabakiek legitimazioa behar dute
- e) erregistro batean aplikatu behar da batasuna: hizkera landuan, jasoan

Mitxelena gutziz egin gabe eskaini zigun batasunaren bidean aurrerapausu berriak eman behar dira, lehen irekitako bide batzuk zehaztuz eta arlo berrietan, batez ere maila fonikoan, ahoskeran alegia, bideak urratuz.

Euskaltzaindiaren sortarauek markatzen dute hizkuntzaren batasuna dela instituzioaren zereginetako bat eta horrekin aurrera segitu behar da. Horretarako, hain preziki ere, bildu gara hemen guztiok. Inoiz baino premia handiagoa dela esango nuke gainera: zenbat zalantza sortzen zaizkigu idazteko orduan? Batuaren alde dauden testu bi hartzen badigu eta bata bestearen parean jarri, zenbat ez-adostasun (edo "desadostasun" esan beharko nuke menturaz?) sortzen dira oraindik ere?

Baina gai hori zehaztu aurretik komenigarria da, agian, beste bi kontzeptu bereiztea, sarritan aski nahasiak agertzen baitira: euskara batua formala eta euskara batua soziologikoa. Horiexek dira segidan aipatuko ditudanak.

EUSKARA BATUA FORMALA ETA EUSKARA BATUA SOZIOLOGIKOA

Anitzetan gertatzen da jendeak euskara batua deitzen diola berez euskara batua ez denari. Batek baino gehiagok, testu bat euskara batuan jar dezan eskatzen badiogu, segur naiz “guti goiti-beheiti”, “gibelean”, “ialgi”, “abian jarri”, “etortzen balitz”, “jin”, “berba”, “barride” eta “xakur” bezalakoak aurkituko balitu eta den-denak ulertuko balitu ere, hau ez baita hain gauza ziurra, aldamenean jarriko lituzkeela “gutxi gora-behera”, “atzean”, “atera” edo “irten”, “martxan jarri”, “etorriko balitz”, “joan” (konturatu gabe “jin” hitzak kontrakoa esan nahi duela), “hitz”, “auzoko” eta “txakur”. Proba egitea baino ez da.

Sarriegi entzun behar izaten dugu, zinez, euskara batua oso kaxkarrara dela, konturatu barik ordea, kaxkartasun hori batuan idatzi nahi duenaren hizkuntzaren ahulezian dagoela, eta ez batua edo bitua izatean. Zer egingo dugu bada “arratsaldeko trenez”, “bihar goizez” eta “astelehenez” esaten badute batuzale askok euskaldun jatorrak gehienetan “arratsaldeko trenean”, “bihar goizean” eta “astelehenean” esaten duen bitartean? Horrek ez du zerikusirik batasun ereduarekin, baizik batua izan gabe batua deitzen zaion horrekin.

Bada, “jin” eta “gibelean” hitz gizajoeak “etorri” eta “atzean” hitz ponpoxoek adinako eskubidea dute batutzat hartzeko. Baina batasunaren alde gauden gehienok “etorri” eta “atzean” bakarrik idatzen badugu, orduan batasun formala baino anitzez ere mugatuagoa den batasun soziologikoa egiten ari gara. Azken batean, hori hizkuntza guztiekin gertatzen da, hiztunek aukerak egiten dituzte hautatzeko bidea dutenean, eta denborarekin aukera horietako baten bat nagusiturik geratzen da. Honekin esan nahi dudana da Euskaltzaindiak askotan uste dugun baino bide zabalagoak uzten dituela. Gero, erabiliaren erabiliaz, bidea estutu egiten da eta orduan jendeak pentsatzen du Euskaltzaindiak eman duela zinez inoiz ere eman ez duen gomendioren bat. Ahaztu samar dugun “han” deiktikoak badu lekua euskara batuan, ez pentsa. Baina gaur egun ez gara “bertan”-dik ateratzen. Hori Euskaltzaindiak argitara ematen dituen paperetan beretan ikusten ahal da. Gure gurasoen eta aitatxi-amatxiren “han zegoen zaldia” bezalako esaldiak “bertan zegoen zaldia” perpausen gisakoetara makurtu ditugu, “bertan” hori bestea baino jantziago, dotoreago eta aberasgarriago bailitzan. “Hemen aurkituko dituzu hau eta bestea” esan beharrean “bertan aurkituko dituzu” esatea badirudi euskara landuagoaren seinale dela. Eta, zer esanen dugu, “bihar sarturen naiz” edo “bihar sarturenko naiz” bezalakoek ez lukete sobera iraungo lapitz gorriaren azpian. Baina horretaz ez baitu ordea deusik esan Euskaltzaindiak: biek badute lekua euskara batu formalean, Euskaltzaindiak emandakoan, biak erabiltzen direnez euskaran. Euskara batu soziologikoa

(hiztunek egiten dutena, ez Euskaltzaindiak) ordea, urratuak ditu aspaldi forma horiek. Filosofia berarekin, “aurten fite joan dira bestak” bezalako baten ordeaz aski agudo jarriko dugu “aurten laster joan dira jaiak”, ustez bada hau hura baino batuagoa dela.

Ez ditzagun, hortaz, gauzak nahas: Euskaltzaindiak oso eredu zabal-a proposatu du, eta hori ezin du idazleak atzendu, nahiz gero hiztunek nahiago duten, eta hartarako ere eskubide osoa dute, eskainitako bidea murriztu. Jakina, euskaraz ikasten duenak ere ezinbestean bide murrizt honen informazioa baizik ez du jasotzen eta horrek ematen duen impresioa da batasuna pobrezia-aren gainean eraikitzen dugula. Alde horretarik datoz orduan erasoak batzuetan. Euskaltzaindiaren lan bakarra da, jakina, euskararen batasun formal-a bultzatzea eta eredu hori hiztunei eskaintzea.

Ikus ditzagun orduan eredu hori proposatzeko zein izan daitezkeen egungo premiak.

EUSKARA DENA ETA EUSKARA EZ DENA

Euskaltzaindiak esan beharko luke, nire ustez, normalean ez baitu horrelakorik esan, egitura batzuk euskararenak direla, eta beste batzuk, ordea, ez. Gramatika batzordeak prestatu lanean hitz egingo da honetaz.

Baina, horrela, duda-mudan egon daitezkeen egiturez gain badira beste asko gaitzetsi behar direnak. Euskaltzaindiak ez du esan “Mikeli ikusi diot” ez dela euskara. Eta agian ez du esan beharrik ere. Baina horren parean badaude barra-barra erabiltzen diren “ez ditut etxeko lanik egin” bezalakoak, partitiboa pluralarekin komuniztatuz eginak alegia. Egia esan, aski arrunt bihurtu dira esaldi hauek erregistro batzuetan: bada gazteen artean arrakasta handia izan duen kantu bat, hemengo talde batek disko batean paratua, egitura hori daramana. “Urtea nola joan denaren azterketa egingo dugu” bezalako sasi zehar galderak oso hedatuak ditugu eta “etorri delaren ustetan” bezalako sasi kompletibok izugarriko arrakasta izan dute gure artean. Nire umea hilabeteak eta hilabeteak egon da, ikastolan hala ikasi ondoren, “Gerrerok iagatik sartu zuen gola” bezalakoak esaten. “Iagatik” hori zer ote zen eta “ia-ia” adierazi nahi zuela konturatu nintzen, erdarazko “por poco” horretarik abiatuz analogiaz sortua hain segur ere.

Ikusten denez, eta ez diot aurrea hartu nahi beste egun batean Gramatika batzordeak aztertuko duenari, hemen auzian dagoena ez da batasuna, hizkuntza bera baizik. Halako egiturak salatu eta mintzotik baztertze-ko gai ez bagara, euskarak eginak ditu bereak. Hemendik urte

batzuetara, euskañol ederra izango da gure artean erabiltzen dena. Garbitalakeria hutsaren eta euskara txukunaren artean bai baitago oraindik ere aldea: edo besterik gabe berekotu behar ditu euskarak egun hiztegi, liburu eta entziklopedietan ageri diren “espejismo”, “deslizatu”, “eskonbro”, “absorbitu”, “karniboro”, “karnifikazio”, “bertize”, “bestibulu”, “brisa”, “desdoblamentu”, “despistatu”, “detergente”, “detonazio”, “de-zente”, “enbalatu”, “espionaje”, “fantasioso”, “fantasma”, “flexibo”, “flexo”, “infantilismo”, “moneda” eta “moneta”, “natibo” eta hauek bezalako hitzak? Hau da euskara ez desagertzearen ordaina? Zer segurtatzen dugu horrekin, euskararen ala erdararen iraupena? Batzuetan ulertzeko da ordainak bilatzea ez dela erraza, baina beste batzuetan, ez: zer gertatzen da, gure baserrietan ez zela “eskonbrorik” lehenago, ez zuela “brisarik” egiten? Zientzitasuna galtzen du gure hizkuntzak haien orde “hondarrak”, “zaborrak” edo “haize goxo” esaten bada?

Hona ekarri nahi nituzke, hartara, Euskaltzaindiak aspaldi, orain dela 35 urte, esandako hitz haiek, ez baitute gaurkotasunik batera galdu: “Hiztegi sailean ez da bidezko hitz asmatuetara jotzea ezin bestez baizik, eta orduan ere hitzen erabidean hizkuntzaren joerak gordeaz. Hori hiztegiari gagozkiola. Gramatikaren barrutian, ordea, ez da sekula zilegi asmatzen ibiltzea edo hizkuntza aldatu nahi izatea”. Eta hemen alderatuko ditut segidan beste batzuk, berriagoak: “Badakigu batzuk ezinbestean erabiltzen direla, ordain ezagunik ez dutelako”. Baina “ez dira erabat euskal hitzak gaztelera edo frantsesa jakin gabe euskaldun batek ezin adi ditzakeenak”. Hor dago kontua: euskaldun zahar askok nekez ulertuko lituzkete gaur ikusten ahal diren zenbait testu, aldi berean erdaraz mintzatzen ez balekete. Aski adierazgarria iduritzen zait hau gutzia.

Horregatik uste dut berehala hartu behar duela erronka hau Euskaltzaindiak, eta euskararen muga horiek hausten diren bakoitzean, euskararen izenean, ez euskara batuaren izenan, ozenki salatu. Bada gainera gauza bat azpimarratzekoa, betitik harritu izan nauena: zer dela eta hedatzen dira berehala egitura kaxkar hauek, sekula ere erabili izan ez ditugunak eta gure belarriari min egiten (edo min ematen) diotenak, euskaraz ikasten ari diren umeen, eta askotan irakasleen artean ere? Norbaiti bururatu zitzaion “joateak merezi du” jatorragoa zela “joatea merezi du” baino eta hark kendu dio honi berehala lekua. Baten batek pentsatu zuen “1994ko uztailak 2an etorri da” bezalako esaldi batek jatortasunez janzteko ezaugarri guztiak dituela eta berehala kendu dugu mahai gaitetik denok, toki guztietan eta beti erabili izan dugun “1994ko uztailaren 2an etorri zen” herrikoa. Ez da modurik: jakin nahi nuke zein den halako arrakasta izateko sekretua. Azken aldiotan “Tour asko” edo “Giro asko” gelditzen dela entzun behar izan dugu, Tour edo Giro bakarra izan arren, eta telebistatik jakin ahal izan dugu lapikoan ez direla indabak edo patatak bakarrik sartzten: gure jokalariek pilotak ere sartzten dituzte orain

lapikoan, erdara kaxkarrenaren kopiarik kaxkarrena egiten dugula ohartu gabe. Ikusteko jaiok gara!

Eta puntu honekin lotua bada beste bat ere, zail egiten zaidana behar den bezala formulatzea. Testuen naturatasun falta alegia. Ez dakit euskara kontua den, batasun kontua den edo estilo kontua. Baina bada zerbait, eta arazo hau aztertzea komeniko litzateke, batez ere ehundaka testu argitaratzen baitira urtean zehar. Gauza bat baita usainik, kolorerik eta zaporerik gabeko eredu bultzatzea eta beste bat, aski desberdina gainera, euskara txotxongilozale eta ortopedikoa bultzatzea, gramatika eta hiztegi aldetik ongi gauzatua egon daitekeena, baina gizaki batek edo ordenagailu batek idatzia den bereiztea zail dena. Hauxe hasi nintzaion behin irakurtzen nire umeari kolorez beteriko liburu batetik hartua: "Egun-tximeletak eta gau-tximeletak edo sitsak errazen ezagun daitezkeen intsektuak dira seguraski". Eta ezin izan nuen segitu, lerro ximple hori behar bezala ulertzeko ez bainintzen batere gai sentitzen. Horrek esan nahi zuena, erdal bertsioa ere etxean nuen, honako hau zen: oso erraz bereiz daitezkeela eguneko tximeletak eta gauekoak, eta hauei sitsak ere deitzen zaiela, alegia. Baina nik ezin nuen ulertu inola ere horrelakorik aipatu esalditik: "Egun-tximeletak eta gau-tximeletak edo sitsak errazen ezagun daitezkeen intsektuak dira seguraski", "ezagun" horrek testuinguru horretan zerbait esan nahi izatekotan, nire euskalkian segurik, "ikusik" adierazi nahi baitu. Eta testuak segitzen zuen aurrera. Orain lehenbiziko bi esaldiak irakurriko ditut: "Egun-tximeletak eta gau-tximeletak edo sitsak errazen ezagun daitezkeen intsektuak dira seguraski. Tximeleta guztiak dira Lepidopteroen ordenakoak ("ezkata" edo "hego" berba grekoetatik), talde honetan 150.000 espezie inguru dago sarturik, tximeleta eta sitsen familiak bereiztu direlarik". Zer esan nahi du hitz jario horrek? Honela ez goaz inora ere. Ez naiz harritzen, ez hori, horrelako testuetatik batuaren kontrako argumentuak uholdean hartzea, batez ere "beraiek", "bertan", "goizez", "balio ditu", "edukin", "lau hankatako" eta horrelakoez josia agertzen bada, sarritan gertatzen den gisa.

Bi puntu horietaz, hortaz, zerbait esan beharko luke Euskaltzaindiak: euskara txarrez eta estilo ortopedikoaz, bi hitzetan esateko.

HARTUKO ERABAKIAK BERRIKUSI

Ez dakit komeni den batere behin harturiko erabakiak berriz ere aztertzen hastea. Baina nire ustez berrikusketa bat beharko luke gomendio edo erabaki batek honako bi baldintza hauetako bat beteko balitz: jendeak orohar kasurik ez egitea edo, zein nahi dela ere arrazoia, barne in-

koherentziak gertatzea. Adibide bat jarriko dut: Mitxelenak “xori”/“zori” proposatzen zuen bere txostenean, baina de facto “txori” da nagusitu izan dena, katalanak ez bezalako bidea hartu duela euskara batu soziologikoak. Arazo hau aztertu beharko da hiztegia aztertzen denean eta batasuna nola egiten den ikusi, hiru formak utziaz (baina orduan ez da batasunik) edo “txori” eta “xori”ren artean bat aukeratzu.

Beste maila batekoa da “hola” bezalako baten kontua. Euskaltzaindiak bere paradigmak eman zituenean “honela” eta “horrela” onetsi zituen, baina ez “hola”, adberbio hau esaera batzuetara bakarrik mugatu baitzuen: “Hala-hola” eta horrelakoetara. Eta nola utzi zuen alde batara “etxeetaz” edo “mendietaz” idaztea, eta haien ordezkari “etxeez” eta “mendiez” formak bakarrik onartu, horrelaxe baztertu zuen “hola” ere. Badi-rudi “etxeetaz” eta “etxeez” formetan aukera egitea —bata nahiz bestea, ez baita hori oraingo kontua—, ona dela batasunik nahi badugu, biak pare-parekoak baitira. Baina kontua da “hola” hori ez dela ez “horrela” ez “honela” adberbioen parekoa. Edo biak batera ordezkatzeko dituela, nahi bada, “hala”ren kontra. Beraz, ez da aukera kontua, diferentia den zerbait dela onartzea baizik. Areago, idazle gehienek erabiltzeko joera baldin badute. Horrek ere behar luke, nire ustez, leku ofiziala, leku kokorra bada ere, batasunaren barnean, batasuna egin baita hiztun eta idazleen artean eta ereduakoenek arazorik gabe erabiltzen baitute.

Eta hemen deklinabidearen morfologia atera zaigunez, nire buruari galdetzen diot ez ote den ordua deklinabidearen morfologiaren barnean beste pausu bat emateko ere: “etxeetaz” baztertua geratu zen, baina aldi berean “honetaz” onartu. Zehaztu beharko litzateke, esaterako, noiz jarri instrumental luzea (“-etaz”) eta noiz laburra (“-z”). Zeren, “honez gain”i eman behar ote diogu lehentasuna, “honezker”ren eredia segituz, edo “honetaz gain” egokiago ikusten dugu? Eta zer ote dugu gureago eta egokiago “zenbatez” edo “zenbatetaz”, “zertaz” edo “zerez”, “inortaz” edo “inorez”, e.a.? Eta alde batara uzten ditut “haueزاز” eta horrelakoak, horiek ere ageri baitira Euskaltzaindiaren proposamenean. Ez da instrumentalaren kontua bakarrik, nire ustez aukera gehiegi baitugu oraindik deklinabidean onarturiko formetan: “umeagatik” eta “umearen-gatik” dira onartuak, eta berdin pluralean ere: “umeak gatik” eta “umeengatik”. Badu zentzurik gauzak ez berrikusteak eta horien artean aukerarik ez egiteak? Edo ez da komeni oraingoz puntu horietaz jardutea eta beste lehentasun batzuk markatu behar dira? Nire baitako dut, dena den, puntu hauetan batasuna aski aurreratua dela eguneroko erabileran, eta beharbada aukerak egiteko eta bedekazioak emateko tenorea ere etorria dela.

EHUko Zientzi Fakultateko irakasle andana batek bere kezka adierazi dio Euskaltzaindiari kontsonante aurreko “x” eta bokal arteko “j”ri

buruz, bere garaian harturiko erabakiak eguneroko ihardueran arazoak sortarazten dizkielako. Puntu hau berriz aztertzea eskatu diote. Komeni da halakoetan erabakia berriz ere ikustea? Ez dakit, nik neuk nire zalantzak ditut, eta ondoko egunotan aldeko eta kontrako argumentuak entzuteko aukera izango dugun arren, badirudi komeni dela zenbait gauza azpimarratzea:

1. Euskaltzaindiak hizkera arrunteko batasuna zehazten du, eta ez hizkera tekniko. Hizkera teknikoaren gora-beherak teknikariei baitagozkie, neurri batean bederen.
2. Ez da gauza ona erabakiak behin eta berriz ikusten ibiltzea.
3. Badira zientzi mailako irakasle asko halako aparteko arazorik aurkitu ez dutenak Euskaltzaindiaren proposamen honetan.
4. Bai hizkuntza arruntean bai zientzietan erabiltzen den erregistroan euskara baino askoz ere finkatuago dauden beste hizkuntza batzuek bide bera hartu dute.

Esan bezala, zernahi gisaz, gai hau hurrengo egun batean aztertuko dugu eta orduan entzungo arrazoibideak, pisu handikoak izan baitaitezke agian.

Besterik da inkoherentzia erakusten duten zenbait erabakiren kontua. Esan bezala, agian txikikeriak dira, baina egunero lumarekin egon behar duenari arazoak sortarazten dizkiote. Adibide batzuk jarriko ditut hemen:

- Euskaltzaindiak maileguei buruz harturiko erabakietan esaten da grezieratik harturiko hitzetan ez dela gordeko azkeneko “s”a, salbu “itis” bukaera dutenetan eta hitza silaba batekoa edo bikoa denean. Egia esan ez da modu horretan eta hitz horiekin esaten, baizik askoz ere modu barrokoagoan, denok gure zailtasunak izan ditzagun han esan nahi dena ulertzeko, baina hori da azken batean han esaten dena. Non dago arazoa? Badirudi inork ere ez dugula zalantzarik *analisi*, *katekesi*, *psikosi* eta halakoetan. Berdin gertatzen da, arauaren arabera, *flebitis*, *iris*, *kosmos*, *atlas* eta horietan. Lehenbizikoak “s” gabe eta bigarrenak “s”rekin. Eredu horri jarraiki *tesis* esan beharko genuke, baina nagusitu dena *tesi* da (egunero erabiltzen dugu unibertsitatean), eta hitzun batzuen artean *tesisa* ere entzuten da, berezko “a” eta guzti. Hori da arazo bat, hitz horrena, baina ez bakarra, zeren arauak esaten du *dermis* idatzi behar dela, bi silabakoa baita. Kontua da, ordea, ondoren *epidermi* idatzi beharko genukeela, horrek lau silaba dituenez. Arrazoi beragatik *tesis* (s’ duna) eta antitesi (s’ gabea) esan beharko genuke.

- Erabaki horietan beretan bokal artean “i” idatzi behar dela esaten da, eta adibidea eman: *proiektu*. Baina hor kontraesana dago, liburu be-

rean *arkitekto* eta *dialekto*, “o”z bukatuak, baitira hobesten direnak. Beraz *proiektu* beharko genuke. Zerbait halako gertatzen zaigu “zentru” hitzarekin ere. Nik ez dakit zein den Euskaltzaindiaren erabakia, zeren “astro”rekin batera aipatzen bada ere, ondoren honako hau gaineratzen baita: “baina kasu honetan Axularrek ‘zentru’ darabil”. Zertan geratzen gara orduan? “zentru” ala “zentro”? Aipa dezadan segidan hiztegieta eta entziklopedietan egiten diren bereizketa batzuek, “harmonia”/“armonia”, “pausu”/“pauso”, “organu”/“organo” edo “ontzi”/“untzi” bezalakoek, ez nautela batere betetzen.

- Letra larrien erabilerari buruzko erabakia, berriagoa den arren, berriz ere aztertu beharko litzateke, nire ustez. Hemen berean izango dugu Antton Elosegik egingo dion kritika entzuteko aukera. Nire ustez, orohar eta xehetasunetan sartu gabe, kritika egokia da, erabaki hura, aplikazio konkretuetan ez baita batere argia. Horrek ez du esan nahi erabakia aldatu behar denik, batez ere berria baita, baina bai hobeki zehaztua utzi, Gizpuzkoako Diputazioko itzultzaileek ere ikusi duten moduan, han azpian dagoen filosofia, hau da, behar ez delarik letra larriak ez erabiltzearena, errespetatuz.

- Azkenik, komeniko litzateke hartu diren eta hartuko diren erabaki guztien zerrenda bat egitea, osoa eta berria, zeren badira beste kontraesan batzuk ere (“egin” aditzaren paradigmak, esaterako, bi modutan ematen dira bi tokitan).

HARTU BEHARKO LIRATEKEEN ERABAKI BERRIAK

Zein dira orain, aipatu horietaz gain, Euskaltzaindiak batasunaren kontuan eman beharko lituzkeen pausoak? Egia esan, nekez erantzun diezaioket galdera horri gaur hasten den biltzar handi hau eta hona aurkeztu diren lan guztiak, banakakoak nahiz batzordeek aurkezturikoak, kontuan eta gogoan izan gabe. Galdera hau bera izan baita Euskaltzaindiaren azken urteotako kezka eta ardura nagusia eta horri erantzunak ematen saiatu izan baita. Beraz, eman dezakedan erantzuna oso loturik dago Euskaltzaindiak eskuartean izan dituen gai hauekin guztiekin. Hauexek dira, hortaz, premiarik handiena duten erabakiak:

1. Hiztegi batuaren beharra

Garaiak aldatzen ari dira. Gero eta gehiago idazten da, gero eta maizago irakurtzen, gero eta aukera handiagoa dago liburuak hautatzeko orduan. Maisu-maistrek, irakasleek eta irakurleek erreferente argiak be-

har dituzte, erreferente bakarrak, ahal dela, hizkuntza modernoetan gertatzen den gisa. Entziklopediak eta gai diferenteak elkarren artean erlacionatuz aztertzen dituzten liburuak ere kalean ditugu. Orain dela urte gutxi batzuk arte ezin zen ametsetan ere pentsatu halako egoeran egon gintezkeenik.

Egunero-egunero maila jaso batean, egunkarietan, hezkuntzan, komunikabideetan, e.a. euskara mota berri hori, erregistro berri hori, erabiltzeko beharra dugu. Hala ere, milaka hitz batzuk baizik ez ditugu erabiltzen. Jende arruntak uste duen baino gutxiago dira eguneroko ihardueran behar ditugun hitzak, gainerako hizkuntzekin gertatzen den moduan. Zoritxarrez, ortografia hiztegi batu bat eskaintzeko gai izan ez garenez, hor ibili behar izaten dugu beti zalantzetan eta gure buruarekin borrokan hitz baten formak aukera bat baino gehiago eskaintzen digunean: nola idatzi behar ote dugu “laster” edo “laister”? Aukera egin behar ote dugu “ontzi” eta “untzi”ren artean? Egokiago ote da “ahoskatu” hitza “ahozkatu” baino? Komeni zaigu “ahitu” eta “akitu” bereiztea? Gure liburuek “lixeriketa” edo “txegosketa” hobetsi behar ote dute? Konparazioak egitean “haina”, “aina” edo “adina” erabili behar da? “Analisatu” edo “analizatu” hartu behar dugu? “Bibolina” edo “biolina”? “Guzi” edo “guzti”? Eta horrela luza genezake hiztegi hori eguneroko erabileran behar ditugun milakako hitz horiek guztiak bildu arte. Zeren, ez dezagun ahantz (bide batez, “ahaztu”, “ahantzi” edo “atzendu”) aipatu ditugun hitz horiek egunerokoak, hitzetik hortzera erabiltzen ditugun horietakoak, direla. Hitz arruntak, ez dakit hizkera landukoak diren ere.

Jakina, anitzetan ez da nahitaezkoa aukera egitea, eta denak eman beharko dira ontzat, esanahiz irekiak edo bakoitza bere-berezko adieraziarekin. Baina, ez da dudarik, hori da euskara batuak gaur duen arazoetako bat, orain dela 25 urte aipatu zena, eta Villasantek ere, bere hitzaldian, aipatu duena.

Hiztegi honek badu bigarren zati bat ere, mailegu hitzekin zerikusia duena. Hor dago “j” eta “g”ren arteko borroka, nahiz hitz hauetako asko ez dakidan nik zenbateraino sartu behar diren maileguetan: “jeneral” eta “general”, “jenero” eta “genero” hitzetan bezalakoa. Eta horiek bezala “bijilia”, “jentil”, “jenio”, “lejitimo”, “jeranio”, “jerente” eta “majia”. Bestelako maila batean, auzia orain “j” eta “x”ren artekoa baita, “enkajatu”, “kajoi”, “kaja” eta hauek bezalakoekin gertatzen dena, horietan guztietan ez baita batasunik batere eta norik bere moldera izkiriatzen baititu. Zer egin behar da halakoetan? Ortografia arazo horiez gain, zer egin euskarak berehala behar dituen hitz berriekin eta ez hain berriekin?: “pantaila” esan behar ote dugu, edo “ekrana” egokiago ote da? “Aerolabangailu” eta “aerodeslizagailu” bezalakoak sortzea komeni da euskararentzat? “Aeroespaziala” edo “aire-espazioetakoa” bultzatu behar da? Gure artean

izan ditzakegun eztabaida guztiez gain, bada gauza bat azpimarratu behar dena: euskaraz idatzi nahi duen batek ezinbestekoak ditu hitz hauek, eta hauek bezala beste hainbeste, aski baita horretarako gure ingurura, gela honetan bertan, begiratzea eta bazterretan ikusten ditugun gauzak izendatzeko zenbat hitz falta dugun ikustea.

Euskaltzaindiak ausardia behar du tradizioa duten hitzen forma finkatzeko orduan, baina ausardia erakutsi behar du batez ere hitz berriak proposatu behar dituenean. Nik esango nuke orain badela informazio bat, eta material hori aztertu eta proposamen berriak egiteko ordua etorria dela. Baina batez ere beharra dago hor. Lehentasunak bereizi behar dira, dudarik ez, baina behin mailakatze hori egin ondoren, euskarak erantzunak behar ditu, berehala gainera. Ezin dugu atzendu, honen erakusgarri gisa, non eta gramatika mailan erabiltzen ditugun hitz xumeenak ere erabaki gabe daudela. Horrexegatik idazten ditu bakoitzak bere erara “subjektu”, “objektu” edo “adjektibo” bezalako hitzak. Hor ere ez da batasunik. Euskaltzaindiak ez baitu esan, zuzenean behintzat ez, nola eman behar ditugun hitz horiek. Ez dakit, egia esan, Errontegiko zubia “ingeniari”, “injineru” edo “ingeniero” batek egina den.

Bestelako itxura hartzen baldin badiogu ere, gauzarik xinpleenetan dago batasuna egin gabe: erakunde honetan lan egiten duten irakasle, langile eta ikasleak zer gara bada, “unibertsitarioak” ala “unibertsitariak”? “Notari” edo “notario”? “Sekretario” edo “sekretari”? Horietan guztietan “-ari” bezalako atzizkiak zein kategoriatako hitzari lotzen ahal zaizkion aztertu behar da lehenik eto gero tradizioa zein den ongi ikusi. Arrisku handiegia baita, bestela, edozein atzizki besterik gabe edozein hitzi, bere kategoria zein den bereizi gabe, atxikitzeko. Eta hori tradizioaren kontrako bideak irekitzea litzateke: ongi aski jakin behar da “-tegi”, “-gailu” edo “-garri” behar den bezala erabili behar direla. “Irratigailu”, “elektrogailu” edo “elektrotresna” bezalakoak arrotzak dituela euskararen muinak. Atzo goizekoak direla, eta euskal eratorpenaren legeen kontra sortuak, “entzulego” eta “ikuslego” bezalatsu: “-go” atzizkiak lanbidea edo pertsonaren lanbidetik sortutako erakundearen izena adierazteko balio du “artaingo” eta “errektorego” hitzetan ikusten denez. Ez ditzagun erdal hitzak euskal itxuraz janzten ditugula eta, besterik gabe euskalduntzat hartu, ontzat eman eta erabiltzen hasi.

Zuzentasunaz landa batzuetan eskaintzen harteko forma bat bakarra aukeratzea egokia dela dirudi, besteetan ere izan den bezala: “herriska” eta “herrixka”, adibidez, aukeran egonik, badirudi egokiena litzatekeela, batasunaren izenean, bietako bat aukeratzea, biak mantentzeko arrazoi berezirik ez den bitartean eta, hortaz, “-ska” eta “-xka”ren artean bat bakarrik uztea, kontuan hartuz hemen ere tradizioaren eta idazleen pisua.

Euskaltzaindiaren hiztegitzinta bi batzordeak, bai Hiztegi Batuko batzordea eta bai LEF batzordea, gogor aritu izan dira arazo hauek guztiak aztertzen eta lan gaitza egin dute, ondoko egunotan ikusiko denez. Literatura batzordeak aurkeztu dituen lanek ere hemen hartzen dute bere tokia, ikusten baita tradizioa ez dela berbera izan Ipar eta Hegoaldean. Literaturaren eremuan ere komeni da, hortaz, hiztegi batuan aurrera egitea.

Lan hauek guztiak markatzen dute abiapuntua. Baina ez ditugu begiak itxi behar: euskararen batasunean aurreratu nahi baldin bada ezinbestekoa du Euskaltzaindiak hiztegi batu bat lehenbailehen proposatzea eta ezagutaraztea. Horren zain daude hizkuntza idatzia, hezkuntza mailan bereziki, erabili behar duten guztiak.

2. Azken urteetako proposamenak erabaki bihurtu

Azken urteotan Euskaltzaindiak hainbeste proposamen egin izan ditu, espreski adieraziz proposamenek beti ere proposamenen balioa dutela. Horrela, denbora bat ematen zuen Akademiak froga gisa, idazle bakoitzak ikus zezan proposaturikoa bidezko aurkitzen zuen ala ez. Horien artekoak dira “bat” eta “batzuk”en deklinabidea, ordinalen eta zenbakien idazkera, hitz elkartuen osaera eta idazkera, e.a. Eta hauen artekoak dira hitz jakin batzuei buruz egin izan diren proposamenak: “arabera”, “iritzi”, “aurrealde”, “nire”, “usain”, “bat-batean”, e.a. Oro har esan daiteke, salbuespenak salbuespen eta sortu izan diren zenbait eztabaida alboan utzita, proposamen hauek onartzeko ez dela aparteko arazorik izan. Euskaltzaindiak berehala ikusi beharko du zer egin horiekin eta nola bihurtu behar dituen erabaki. Zeren gomendioen linboan dauden bitartean batek ez baitaki ongi zein den berez haien izaera, izaera eta balio hori zerotik eta hutsetik gora izanda ere noraino iristen diren. Proposamen hauek sailkatu beharko lituzke Euskaltzaindiak eta ikusi, lehenik, zein izan diren besterik gabe eta zalantzan jarri barik onartuak izan direnak. Hemen berean izango dugu hori ikusteko aukera. Eztabaidak sortu ez dituzten gomendioak berehala bihurtu beharko lirateke erabaki eta behar den gisa jakinarazi (bide batez, hori ere aipatu beharra da: Euskaltzaindiak aztertu behar du nola ematen dituen erabakiak ezagutzera, egungo sistema modernoekin oso denbora laburrean izan baitezake interesatuak bere etxean honen berri).

Egin diren gomendioen artean bada bat, dena den, aipatu nahi nukeena: hitanoari dagozkion adizkiena, hain zuzen, Euskaltzaindiak proposamen hau berriki hartu duenez, oraindik jendeak ongi ezagutzen ez duena. Gure artean eztabaida luzeak izan ondoren, uztaileko bilkuran

onartu zituen Euskaltzaindiak batasunerako proposatzen dituen hitanoaren adizkien paradigmatik. Sasi handia zegoen hor, inon egotekotan, aldaerak aski gaitzak baitira euskalki batetik bestera eta herrietako mintzaireren artean berdintsu gertatzen baita. Baina orain onartua geratu da. Horrela erantzun zaio aspaldiko galderari. Zoritzarrez, hala ere, beldur naiz proposamen hori batez ere sinbolikoa ez ote den, hitanoa galtzen ari baita. Seguraski ere, erremediorik gabe. Aitortzen dut, honi dagokionez aski pesimista naiz.

Euskaltzaindiak egin duen aho batez onarturiko gomendio honetan forma bakarrik aipatzen da, hau da, adizkiak datoz lerrokadetan, esku artean duzuen materialean ikus daitekeenez. Ez da deusik ere esaten hinkako adizki hauen erabilera gramatikalaz, mendeko perpausetan erabil ez daitezkeelakoaz adibidez. Edo ez da ezer ere esaten zein den adizki hauek erabiltzeko gizarte erregistroa. Benetan gauza bitxiak eta harrigarriak ikusten baitira egun. Esate baterako, hiztun batzuek kupida gabe jarriko dituzte adizki alokutiboak konpletiboetan eta zehar galderetan. Bestetik, batzuek adizki mugatu zenbait bakarrik ikasi ondoren nolnahi erabiliko dituzte, solaskidea nor den kasurik egin gabe, batzuetan hika besteetan zuka dena nahasten dela. Areago, hara non hasten zaizkigun euskaldun batzuk berdin egiten solaskideari, kontuan izan gabe hau andrea ala gizona den. Hori gertatzen da, konturatu naizenez, betiko euskaldunak ohiturarik izan gabe andreei ere hika hasten zaizkienean. Puntu hauetaz guztietaz ez du ezer ere esan Euskaltzaindiak eta halako batean esan beharko du, arazoa behar den bezala aztertu ondoren. Dena dela, uste dut pausu handia eman dela adizkien forma finkatu denean.

Zernahi gisaz, Euskaltzaindiak egin dituen azken urteotako proposamenak ez dira aski eta urrunago joan behar dugula uste dut. Horretara dator Gramatika batzordeak egin lanaren lehenbiziko atala ere. Orain arte hartu diren gomendio horiek batasunean aurrerapausua ekarri badute ere, badira beste hainbat puntu ere ukitu beharko lirakeenak: aditz batzuen erregimena ongi zehaztea komenigarria da (“balio ukan”, “merezi”, “arazi”, “neurtu”, e.a.), juntagailuen inguruko gomendioak, diptongoz amaturiko izenen deklinabidea, e.a. Gramatika batzordeak egin dituen gomendioak eztabaidatuak izan dira eta jendeak izan du aukera horiei buruz pentsatzen duena adierazteko. Horregatik, badut uste gomendio hauek aski ongi umotuak dauden eta luze gabe eztabaidatu eta erabakiak hartzeko nahiko onduak.

3. Exonomastikaren arazoak

Atzerriko izen bereziek lan gogorra ematen digute: pertsona izenek (“Joanes”), pertsona gisako izenek (“*Pinto* txakurra”), pertsonifikatu ga-

beko objektuei emandako izen nabariak (“Kaaba”), kanpoko leku izenek (“Erroma”), arte obren eta ipuinen izenburuek (“Mona Lisa”), marka izenek (“Vaseline”), gertakari historikoen izenek (“Ehun Urteko Gerra”), pertsonifikatu gabeko kontzeptu eta abstrakzioen izendatzeak (“komunismoa”) buruhauste ederrak sortzen dizkigute.

Euskarak premia handia du hemen ere, izen hauek behar den bezala finkatzeko. Eta, gainera, lehenbailehen finkatu behar direla uste dut, egungo mundu honek informazio handia ematen baitigu egunero. Aski da horretarako egunkaria hartzea. Ordea, ez hori bakarrik: inon ere baldin bada honen premia, larritasuna esango nuke nik, hezkuntzan da, gero eta liburu gehiago egiten baita, gero eta testu eta material gehiago behar baita, eta euskararen tradizioa benetan eskasa baita puntu honetan. Eta, Onomastika batzordeak ongi aski erakutsiko duenez, tradizioa dagoelarik ere ez da batasunik deus, oinarrizko izenak ere idazteko orduan: “Ruth”, “Erruth”, “Rut”, “Errut”, andre izena nola idatzi behar dugu euskaraz? Nola egin dezakegu batasuna hemen? “Egipto” hitzak berak ere, bere urrian, zenbat aukera ematen digu “g”, “j”, “i”, “y” letrak trukatzeko baditugu? Alde batera utzirik gure literaturan han-hemenka ageri diren gainerako aldaera guztiak (G. Bilbaok bere lanean kontakutako digunez, 20 aldaera denetara): “Egytu”, “Ejypte”, “Egypte”, “Egypto”, “Aigito”, “Ejitu”, “Ijito”, “Igitu”, “Egipta”, “Ejipta”, “Egipte”, “Ejipte”, “Egiptu”, “Ejiptu”, “Ejipto”, eta “Ejito”. Ez da erraza, benetan, hain leku gutxian horrenbesteko aukerak badiren ere asmatzea. Eta nola izendatuko dugu euskaraz literaturgile famatu hura, “Chejov”, “Tchekhov”, “Txekov” ala “Chekhov”? Kanpoko edozeini aski harrigarri gerta lekiokoe arazo honen berri izatea ere, zeren zenbat aldiz erabili behar ditugu izen hauek eguneko orduen bueltan?

Zorionez, ez gara huts-hutsetik hasten: bai Euskaltzaindiak berak, orain dela ia hogeitau urte X. Mendigureni eskatutako lan batean eta harezkerok Onomastika batzordeak eginikoetan, bai beste zenbait lagunek, dela bakarka, dela taldeka, urrats nimiño batzuk, agian ez hain txikiak, emanak dituzte, hartarako zuzenean liburu bereziak idatziz edo zeharka, entziklopedien kasuan gertatzen den gisa. Eta hor desadostasunak eta ikuspuntu diferentek ikusten baldin badira ere, badirudi gauza anitzetan badela batasuna. Bada, horietan bederen, nire ustez, lehenbailehen eman beharko luke bedeinkazioa Euskaltzaindiak.

Jakina; mailak bereizi beharko dira hemen, eta zerk duen lehentasuna eta zertan egin behar den batasuna, zehaztu, zeren izen batzuk, demagun Uruguaioko herri koxkor baten izena adibidez, diren bezala utzi beharko baitira, ortografia bere horretan errespetatuz eta euskararen legetara bihurtu gabe aske utziz. Baina Uruguai aipatu dudanez, nola idatzi behar den hau, “Uruguai” edo “Uruguay”, hor bai komeni dela ezta-

baidatu eta forma bat proposatzea. Munduko estatuak, hauen hiriburuak, Espainiako eta Frantziako herrialdeak, hauexei eman beharko genieke lehentasuna, gure artean irizpideak ongi eztabaidatu ondoren .

Hauen alboan daude zain Europako eta munduko historian ageri zaizkigun izenak: “Alejandro Handia”, “Alexandro Handia” edo “Alexander Handia” ote da egokiago? Edo “Handia” horren ordeztu egokiagoa dugu “Magna” edo halako zerbait esatea? Eskolatik ere oroitzen naiz “Juan Sin Miedo”, “Felipe el Atrevido” eta “Pedro el Cruel” bezalakoez, eta pentsatzen dut oraingo gazteek ere izen hauek erabiliko dituztela. Zer da aukeratu dena testu liburuetan? Bakoitza bere aldetik ibili da?

Honek guztiak hausnarketa sakona behar du eta, batez ere, aurre-rapausuak, aurrera egin behar duelako honetan ere Euskaltzaindiak.

4. Hizkuntza mintzatuaren batasuna

Hizkuntza mintzatuaren batasuna da Euskaltzaindiak bazterturik izan duen arazoetako bat, honetaz deus guti esan baitu. Ahoskera batua ez da oraindik gauzatu eta ez da gauzatzeko bidean jarri ere. Txillardegik, orain dela urte luze bat Iruñean esan zuen gisa, prestatzeko abiada hura moteldu egin dela esan daiteke. Garaia heldu da, bada, hemen ere pau-suak ematen hasteko, behin hizkuntza idatziaren batasuna aurreratu sam-mar utzi ondoren, hizkuntza mintzatua ere aztertzen hasteko.

Nondik hasi, ordea? Hortxe dago kontua! Doinua, hizkera doinua hartu behar dugu kontuan eta puntu honetaz egin diren eta egin daitez-keen azterketak kontuan hartu ondoren haietakoren bat proposatu de-nok, orain bezala publikoaren aurrean hitz egiten ari garenean, irratian, telebistan, e.a. erabil dezagun? Azentua, euskaraz hori zer den ongi ez dakigun arren, jarri behar dugu denentzat eredu?

Nire ustez, kontu horietaz aritu behar baldin badugu ere eta bai hizkera doinua bai azentua aztertzea oso aproposa bada ere, hortik has-tea etxea teilatutik eraikitzen hastea bezalatsu litzateke. Bai baitira beste puntu batzuk txikiagoak agian, baina eragin handia izango luketenak hizkuntzaren batasunean. Adibide bat aipatzeagatik: hizkuntza mintza-tuaren barruan “j”k badu lekuri? Eta lekuri ez baldin badu, zein izan-go litzateke haren ordezkoa? Gorago jarritako adibide berberak aipatuz gero, nola esan behar dugu? “Jeneral” ala “general”? Edo “biologia”, “biolojia” edo “bioloyia”?

Ikus daitekeenez, ahoskeraren puntuak idazkerarekin loturik daude, Ahoskera batzordeak berak ere argi aski esan duenez. Baina segur naiz urte batetik bestera denok onar bageneza “j”ren ahoskatzea edo “j”ren

betiko baztertzea, ahoskerak urrats handia izango lukeela emana. Berdintsu gertatzen da beste puntu txiki batekin ere: palatalizazioa noiz egingo dugu? Inoiz ere ez, eta orduan “gaina” eta “oiloa” esan? Edo tesuinguru jakin batzuetan, adibidez, palatalizatzen den kontsonantearen ondoan eta “i” horren aurrean bokal bat dagoenean, horrela, “gaña” eta “gain” bereiziz? Edo atzean bokalik ez dugunean ere egingo dugu, “gaña” eta “gañ”, biak modu berean esanez? Edo, besterik gabe, “i” bokalak “l” edo “n” ukitzen duen aldi bakoitzean egin behar da, beste bereizketarik bereizi gabe: “gaña”, “egiña”, “egiñ”, “ollo”, “hille”, “hill”? Hor ditugu hauek guztiak aukeran, euskalkien arabera. Hori batuz gero ere, pausuak emango genituzke, eta batasunak aurrera egingo luke. Zer esan ez, munta txikikoa da, baina eragin handikoa artikuluaeren kontua ere, bokal elkarketak gertatzen direnean. Zeren hor baitira denak: “mendia”, “mendie”, “mendiya”, “mendiye”, e.a., batzuk bakarrik azpimarratzearen. Eta ezezko partikula aditzarekin elkartzen denean ere: “ez naiz” eta “enaiz”, biak aukeran. Ez dut inolako dudarik aipatu ditudan lau puntu horiek hartu, hau da, “j”ren auzia, bustidura, bokal elkarketa eta ezezkoa partikula hartu, eta haietan aukera bat egingo bagenu, horrek pausu handia emango liokeela batasunari, nahiz aldi berean segur naitzen, batasunak hemen beste erritmo geldiagoa beharko lukeela ere. Lau arazotxo aipatu ditut, lau, tradizioko euskara eta euskarak kanpoko hizkuntzetako hitzak bereganatzeko dituen premiak bereizi gabe: “adskripzio”, “postposizio” edo “adjektibo” ez bakarrik idatzi baizik nola ahoskatu behar diren ere esan beharko baita noizbait.

Zernahi dela egiten dena ere, kontuan hartu beharko genuke batasuna erregistro baterako egiten ari garela, hizkuntza landurako alegia, oso nekeza ikusten baitut, aitortzen dut, hizkera arruntetik “j” bezalako soinu bat kentzea. Horixe da biltzar honetan denon aurrean aurkeztuko den beste puntuetako bat.

LABURPENA

Amaitze puntuan nago. Amaitu, orain hasten baita lana. Nire ustez, aipatu ditudan horiek dira euskara batuak dituen premiarik premiazkoenak. Eredu ulerterraza bultzatu behar du Euskaltzaindiak, tradizioan oinarritua, hizkuntza nazionalaren ezaugarriak dituen, erabaki legitimatuek hornitzen dutena eta erregistro jakin batean, hizkera jasoan, erabili behar dena.

Euskaltzaindiak salatu eta gaitzetsi behar du askotan erabiltzen den hizkera txar hori, sarriegi, euskara batua izan barik, euskara batuarekin nahasten dena hala ere. Batasuna euskara onaren gainean eraiki behar

baita, sasi egiturak albora utziz. Batasun horrek hiztegi ortografiko aberats bat zehaztu behar du lehenbailehen. Batasunak kanpoko izen bereziak, bai leku izenak bai pertsona izenak, nola idatzi behar diren esan behar digu eta, aldi berean, batasunak hizkuntza mintzatuaren bere lehenbiziko pausuak ematen hasi behar du. Horixe da hurrengo egunotan gure artean eztabaidatuko duguna, nahiz erabakiak Euskaltzaindiak berak bakarrik hartuko dituen hurrengo aste eta hilabeteetan, hemengoak entzun ondoren. Hemen ez da erabakirik hartuko, baina belarriak erne izango ditu Euskaltzaindiak hemen egiten diren oharrak jasotzeko orduan. Dinamika honekin aitzinat egin behar dugu, horrekin ematen baitiogu segida Arantzazun hain bortizki irekitzen hasi zen bideari.

Eskerrik asko.